

Rammer forhåbentlig et behov i tiden

Oskar Negt: Dannelse og demokrati

Frydenlund 2019

199 sider, 269 kr.

Kim Rasmussen

I en globaliseret verden, hvor alting forandrer sig med uhyggelig hast, og mængden af tilgængelig information synes uoverskuelig, kan behovet for et fastere orienteringspunkt, der kan hjælpe vejfarende med udsyn og at finde en sikker vej, være stort. Bogen "Dannelse og demokrati" af den tyske socialfilosof, sociolog og uddannelsesteoretiker Oskar Negt (1934), forekommer mig at være et sådant orienteringssted. Herfra kan man få udblik over en samtidig verden, der smuldrer. Herfra kan man orientere sig ud fra en kritisk socialfilosofisk retning funderet i "demokrati som livsform". Negt selv kan betragtes som et kritisk-åndeligt fyrtårn, der forsøger at lyse op i tidens tåger og mørke. Og selvom fyrtårne i dag kan flyttes, når den grund, de står på, er løs som sand og truer med at styrte i afgrunden, da må man sige om Negt, at han standhaftigt står fast, hvor han i store træk har stået siden 1960erne.

Ældre læsere af DPT kender Oskar Negt (1934) fra hans livslange bidrag til især voksenuddannelse, men også til analysen og arbejdet med børns læreprocesser i skolen; udkast til det der undertiden har været omtalt som kritisk erfaringspædagogik. Negt, der stadig (ligesom Jürgen Habermas) er aktiv, selvom han er kommet op i årene, nød både respekt og havde en ikke ubetydelig indflydelse i dele af de danske uddannelsesmiljøer tilbage i 1970erne og op gennem 1980erne og 1990erne. Flere af hans oversatte bøger "Eksemplarisk læring og sociologisk fantasi" (1968/dansk 1971) og "Offentlighed og erfaring" (1972/norsk 1974 – medf. A. Kluge) bidrog til diskussioner af Negts kritiske måde at samtænke og analysere på. Ligesom de bidrog til diskussioner og analyser af samtidens kritisable tendenser i samfund, pædagogik og uddannelse. Ikke mindst diskussioner af hvad man kunne / skulle stille op som modsvar og modstand over for den stigende grad af samfundsmæssiggørelse, ekspropriation, instrumentalisering og kolonisering af menneskers livssammenhænge. "Dannelse og demokrati" ligger i forlængelse af flere af de tidligere bøger, og

tager temaer og tråde op, der går langt tilbage (eksemplarisk læring, sociologisk fantasi og sans for sammenhæng, fremtidsrettede kompetencer), samtidig med at der væves nye stykker til (dannelse, demokratisk dannelse).

Yngre læsere har måske ikke hørt om Negt. Eller - måske har de netop hørt om, men ikke selv læst Negt. Af samme grund vil de heller ikke have gjort egne primære erfaringer med at beskæftige sig med Negts kritiske måde at tænke, analysere og fremstille sig på. Med udgivelsen af "Dannelse og demokrati" har såvel yngre som ældre læsere imidlertid fået en aktuel anledning til henholdsvis at stifte bekendtskab med/at genoptage læsningen af en original og markant uddannelsestænk.

Den nyoversatte bog indskriver sig i Negts livslange socialfilosofiske optagethed af demokrati, politik, magt- og undertrykkelsesforhold, såvel som hans interesse for oplysning, uddannelse og menneskers autonomi og myndiggørelse. Disse temaer har været et kendetegn ved forfatterskabet, siden han i 1960'erne engagerede sig i uddannelsesfeltet både analytisk og praktisk pædagogisk.

Negts teoretiske og analytiske arbejde har "altid" været meta-politisk sammentænkt. Dette kan (måske) aflæses af udvalgte bogtitler som fx "Politik als Protest" (1971), (der samler en række af hans taler og oplæg fra 1960'erne rettet til datidens antiautoritære bevægelse), eller bogen "Keine Demokratie ohne Sozialismus" (1976), hvis titel refererer til et kendt udsagn fra Rosa Luxemburg, (en bog der ligeledes består af kapitler og artikler, der har været offentliggjort i forskellige sammenhænge). Den meta-politiske refleksion gennemrisler også hans seneste bog "Der Politische Mensch" (2010), som "Dannelse og demokrati" er oversat fra. (Første del af den danske udgave svarer til 3. del af Der Politische Mensch. Mens anden del svarer til kapitel 4, 6 og 7 af "Der Politischen Mensch.") "Dannelse og demokrati" er med andre ord en selektiv og fokuseret version af omtalte tyske bog.

Bogens indledning er montageagtigt sammenstykket fra bogen "Der Politischen Mensch" og skriftet "Gesellschaftentwurf Europa". Denne sammenfletning er foretaget af oversætterne (Karen Sonne Jakobsen og Birger Steen Nielsen) og gjort med Negts accept. Fra bogens begyndelse bliver læseren således bekendt med Negts forståelse af demokrati. Hans demokratibegreb; demokrati som livsform, - er en demokratiforståelse, der er i familie med den kategori, som i politologiens sprog kaldes "deliberativt demokrati."

Negts forståelse af demokrati giver sig til kende, når der i indledningen siges, at demokrati er den eneste politiske forfatningsorden, der må læres, - læres i hverdagen, - læres hver eneste dag - og det med udgangspunkt i barndommen og op i alderdommen. Ligesom det påpeges, at demokrati forstået som livsform, er noget, der beror på en udviklet dømmekraft såvel som på deltagelse i almene anliggender.

I Indledningen får Negt desuden fremhævet, at han betragter dannelse som et centralt fænomen, der uløseligt er knyttet sammen med demokrati, og at dannelse for ham drejer sig om politisk dannelse/at blive et myndigt væsen. Dannelse rummer for Negt et nødvendigt kritisk potentiale, en slags "lager" for menneskers opfattelse af verden. Desuden har dannelse sin egen tidsstruktur. Dannelse kan efter Negts opfattelse ikke forceres og accelereres. Ej heller påtvinges. Dannelse er således en proces, som tager sin tid. Dannelse kan ikke reduceres til et bytteforhold.

Disse udsagn og bestemmelser er interessante og står stærkt. De taler den herskende orden i såvel den danske som internationale uddannelsesøkonomi imod. For er det ikke sådan, at der implicit i nutidens dominerende og udbredte begreber om skoleparathed, uddannelsesparathed, fremdriftsreform, osv., ligger en tidslighed og tidsmæssig acceleration, der forceres af læringsmål og indlæring af fremmedbestemte kompetencemål snarere end at tiden prioriteres til udvikling af demokratisk dannelse og dømmekraft?

De forskellige kapitler sætter fokus på forskellige problemstillinger, der hænger sammen med bogens overordnede og kritiske intention: at bidrage til fornyet diskussion og udvikling af demokrati, politisk dømmekraft og dannelse. Jeg vil (eksemplarisk) forsøge at dykke ned i et par udvalgte kapitler, som kan give læseren en fornemmelse af Negts hensigt / kritiske erkendelsesinteresse.

Det første kapitel "Ideologikritisk diskussion af videnssamfundet" handler om betingelserne for og sammenhængen mellem demokrati, politisk dømmekraft og det fænomen som kaldes videnssamfund - en betegnelse Negt problematiserer. Han betvivler ikke, at de tekniske og naturvidenskabelige former for viden er i dag blevet altdominerende. Tværtimod er disse vidensformer helt integrerede dele af de økonomiske processer, der synes at definere, hvad der er værdifuld og efterstræbelsesværdig viden. Men det sker på bekostning af andre typer viden; Reflekteret viden, tolkningsviden og politiske dømmekraft. De sidstnævnte vidensformer anser Negt for uvurderlige i et demokrati. Men de er uden tilstrækkelig indflydelse i dag. Desuden er naturvidenskabelig, teknisk og økonomisk viden blevet så integreret i de bestående herredømme- og magtforhold, at disse fremstår som selvfølgelige. Termen videnssamfund afdækker ikke ulighederne imellem vidensformerne. Den reflekterer heller ikke, hvordan den tekniske viden imødekommer og støtter samfundets herskende magtforhold.

I forlængelse af denne kritik spørger Negt: Hvem har definitionsmagt over tænkemåder, begreber og livsholdninger? Sidst i kapitlet drøfter Negt desuden et væsentligt etisk tema; Viden og samvittighed. Her inddrager Negt filosofen E. Kant (1724-1804), der i øvrigt spiller en markant rolle som referencepunkt igennem bogen. Kant inddrages i forhold til spørgsmålet om menneskets myndiggørelse og dets evne til at bruge sin fornuft. Dels inddrages Kant i

forhold til de tre grundlæggende spørgsmål, han stillede i sit værk "Kritik af den rene fornuft": Hvad kan jeg vide? Hvad skal jeg gøre? Hvad kan jeg håbe? Disse spørgsmål relateres til problemstillingen om dannelse og politiske dømmekraft, ligesom de er relevante i forhold til ansvarsetik (dvs. viden om konsekvenserne af egne handlinger, tilvalg og fravalg). Negt peger på, at når man som ekspert giver afkald på den indre domstol (den personlige samvittighed) er der stor fare for, at man kan henvise til love, regler og lovmæssigheder som noget uomgængeligt. Dette siges med adresse til videnssamfundets centrale aktører; videnskabsfolk og eksperter.

I bogens andet kapitel drøfter Negt den kompetence, han betragter som den mest nødvendige i nutiden; Evnen til at skabe sammenhæng. Denne sammenligner han med håndværksmæssige processer som "at væve", "at flette" og "at bygge". Det må ske gennem dialektisk tænkning (s.65), - en levende tænkning, hvor man er i stand til at adskille og skelne mellem tingenes måde at fremtræde på og de dybere forbindelser mellem det menneskelige subjekts interesser og behov og objektverden omkring mennesket. Uden evnen til at skabe sammenhæng mister mennesket sin orientering i livet. Der er således tale om en "meta-kompetence" – der sammen med 6 andre nøglekvalifikationer (økologisk kompetence, økonomisk kompetence, kompetence i identitets- og balancearbejde, historisk kompetence, teknologisk kompetence, retfærdighedskompetence) forekommer Negt vigtige, hvis det skal lykkes. Samtidig skjuler han ikke, at vanskeligheden ved at skabe sammenhæng består i, at der ikke rigtig findes almene regler for, hvordan man gør dette (s.69). Ikke desto mindre er det væsentligste mål for en eksemplarisk erfaringslæring at skabe sammenhæng. Et udgangspunkt er menneskers erfaringer og erfaringsverden, (som i en fragmenteret og opsplittet verden dog vil være præget heraf.) For oplysningstidens mennesker var den videnskabelige viden løsningen, da den bidrog til at se tingene i en større sammenhæng. Men hvor det oplyste menneske forstod de større sammenhænge og derigennem blev myndigt, dér synes situationen i dag at være en anden. Der er ikke længere en tæt og selvfølgelig forbindelse mellem viden og myndiggørelse. Der findes ikke længere et stort værk inden for filosofi, litteratur, naturvidenskab, der rummer nøglen til at forstå en verden i erosion. Når sammenhæng ikke længere er givet, eller kan hjælpes frem af grand theories, må den skabes gennem begrebsarbejde og refleksion, så mennesket kommer fri af de tilfældige måder, det er bundet ind i samfundet på. Kapitlet kan næppe undgå at gøre indtryk på alle, der er optaget af en verden i krise og menneskers uddannelse, oplysning og dannelse, men det efterlader også en med mange praktiske handlingsorienterede spørgsmål.

Det bliver for omfattende at komme nærmere ind på de efterfølgende kapitler, så jeg vil nøjes med at fremhæve nogle enkle træk og kendetegn. I det tredje kapitel går Negt videre og forsøger offensivt at ny-fortolke begreberne kompetence og nøglekvalifikationer. Negt vedkender sig kritikken af kompetence-begrebet, der næsten kan betyde hvad som helst, ligesom at nøglekvalifikationer kan lyde teknisk

og instrumentelt. Problemer er bare, siger han, at begreberne om kompetence og nøglekvalifikationer egentlig ikke er mere upræcise end begreber om frihed og retfærdighed. Så Negts strategi er offensiv. Han vil erobre begrebernes betydning ved at udfylde dem indholdsmæssigt. Det forsøger han så at gøre formidlet igennem sit metodiske didaktiske princip om eksemplarisk læring, der hermed genoptages. Det fjerde kapitel handler om ”pædagogisk optimisme og erfaringer med det eksemplariske princip”. Kapitlet har delvis historisk karakter og åbner med en gengivelse af den optimistiske atmosfære fra 1960erne, som Negts bog om ”Sociologisk fantasi og eksemplarisk læring” blev til i. Der voksede håb, frigørelsestanker og politiske initiativer frem i denne kulturelle kontekst. I denne tidsånd havde kritikken af de bestående uddannelsesinstitutioner medvind, og noget af det, som kom ud af kritikken, var; - en udelt folkeskole (gesamtschule), - nye universiteter, - flere faste stillinger inden for uddannelsessektoren og uddannelse i fagforeningsregi. Bogens 5. kapitel hedder: Åbning af en ny læringscyklus. Her peger Negt på, at arbejds- og erhvervsamfundet har nået et historisk endepunkt. Derfor må fremtidsholdbare refleksioner over dannelse og læring, forpligte sig på det Negt kalder ”læringsbegrebets udelighed (s.110). Det er et læringsbegreb, der retter sig imod ”hele samfundet” (fællesvæsnet) og ikke blot mod dele af samfundet (erhvervslivet). Negt siger, at et første skridt mod en uddannelsesreform, der bærer på et så omfattende læringsbegreb, må rette den offentlige opmærksomhed mod læreprocesser, der er nødvendige for demokratiets stabilitet. Negt peger på, at omtænkningen af læring må forbinde sig med søgebevægelser rettet mod spørgsmål som: Hvad skal læres og hvordan skal der læres? Disse spørgsmål motiveres af en bestræbelse på at overskride den epokale strukturkrise. Den ny læringscyklus ser Negt bestå i, at der ved siden af erhvervsuddannelser, etableres en permanent videreuddannelse, der er orienteret imod fremtidige arbejdspladser og fremtidens spørgsmål; Altså en art livslang læring, der samtidig er orienteret imod, hvad mennesker skal vide for at forstå, hvad der foregår aktuelt omkring dem.

De to sidste kapitler i bogen fremhæver offentlighedens kulturelle betydning. Her peger Negt på, at politisk dannelse aldrig kan udvikles individuelt og privat. Udvikling af politisk dannelse må udvikles i to dimensioner. For det første har politisk dømmekraft brug for et offentligt rum at udvikle sig i for ikke at blive snæver og privat. For det anden handler politisk dømmekraft også om de byrum man lever i, mødes i og færdes i. Kort sagt; politisk dannelse kædes sammen med den genstandsmæssige og materielle verden. En bys arkitektur har ikke kun betydning for vores sanser, men også for udviklingen af vores daglige dømmekraft, der igen er et grundlag for vores politiske dømmekraft. Her peges med andre ord på hvordan materialitet, dannelse og demokrati står i nær forbindelse med hinanden. Selvom dette påpeges ud fra en overordnet betragtning og ikke på detaljens mere konkrete niveau, er det alligevel interessant, tankevækkende og illustrativt for Negts måde at tænke i sammenhænge på.

Bogen afsluttes med et 40 sider langt efterskrift. Her fremkommer oversætterne med en række kompetente kommentarer, fortolkninger og udlægninger af Negt. Selvom den største del af efterskriftet drøfter og reflekterer over Negts analyser og begreber (erosionskrise, denne krises arnesteder, de kompetencer som er påkrævet for at overkomme krisen og de politiske dannelsesprocesser og den erfaringslæring, der udspringer herfra), da er der også blevet plads til at koble Negts arbejde til eksempelvis problemstillingen ”den store omstilling”, som herhjemme kendes fra bogen af samme navn og skrevet af videnskabsjournalisten Jørgen Steen Nielsen. Ligesom efterskriftet laver nogle koblinger mellem Negts begreb om menneskers orienteringsbehov og søgebevægelser på den ene side og menneskers evne til skabe alternativer, - begrebsligt, intellektuelt og billedligt/æstetisk. Noget der fordrer dialog, formidling og ”oversættelse”. Man kan håbe at bogen rammer et behov i tiden, men man kan også frygte at konjunkturerne og tidsaccelerationen lægger forhindringer for en bog, der kræver langsommelig læsning, refleksion og kritisk offentlighed.

Anmeldt af Kim Rasmussen, lektor ved Institut for Mennesker og Teknologi på Roskilde Universitet